

مبانی علم اقتصاد

ویراست سوم

محمود روزبهان

مرکز نشر دانشگاهی

مبانی علم اقتصاد

ویراست سوم

تألیف محمود روزبهان

ویراسته علی اکبر رزدام

ناظر چاپ: علی صادقی

مرکز نشر دانشگاهی

چاپ اول ۱۳۸۶

ویراست اول ۱۳۷۹ (یک بار چاپ)

ویراست دوم ۱۳۸۰ (۵ بار چاپ)

تعداد ۵۰۰۰

لینوگرافی: سعید

چاپ: دایره سفید

حق چاپ برای مرکز نشر دانشگاهی محفوظ است

فهرست نویسی بیش از انتشار کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه: روزبهان، محمود، ۱۴۴۲-

عنوان و نام پدیدآور: مبانی علم اقتصاد/محمود روزبهان.

وضعیت ویراست: [ویراست ۳]

مشخصات نشر: تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۸۶.

مشخصات ظاهری: ۲۴۶ ص.: مصور، جدول، نمودار.

فروست: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۲۸۳. اقتصاد؛ ۱۶.

شابک: 964-01-1283-6

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: واژه نامه.

موضوع: اقتصاد.

شناسه افزوده: مرکز نشر دانشگاهی

رده بندی کنگره: ۱۳۸۶ ۹۳۷/۳۲/۱۸۰ HB

رده بندی دیویی: ۳۳۰

شماره کتابشناسی ملی: ۱۰۶۴۴۵۰

فهرست

صفحه	عنوان
یازده	پیشگفتار
۱	۱ چگونگی پیدایش و تکامل علم اقتصاد
۱	۱-۱ مقدمه
۴	۲-۱ رابطه علم اقتصاد با علوم دیگر
۶	۳-۱ روشهای تحلیل در علم اقتصاد
۷	۴-۱ محدوده و موضوعات مورد بحث در علم اقتصاد
۷	۵-۱ ضرورت مطالعه اقتصاد
۸	۶-۱ مسئله کمیابی و رابطه آن با اقتصاد
۹	۷-۱ تعریف علم اقتصاد
۱۰	۸-۱ پرسشهای اساسی هر نظام اقتصادی
۱۰	۹-۱ پاسخ به پرسشهای اساسی هر نظام اقتصادی
۱۱	۱۰-۱ چرخه فعالیتهای اقتصادی (یا جریان مدور)
۱۴	۱۱-۱ منحنی امکانات تولید یک جامعه
۱۷	واژه‌های کلیدی
۱۷	پرسش و تمرین
۱۹	۲ تقاضا، عرضه و تعادل
۱۹	۱-۲ تقاضا
۲۱	۲-۲ عرضه

۲۳	۳-۲ تقاضا، عرضه و تعادل
۲۵	۴-۲ انتقال تابع تقاضا و تعادل
۲۶	۵-۲ انتقال تابع عرضه و تعادل
۲۷	۶-۲ مکانیسم یا سازوکار قیمت
۲۷	واژه‌های کلیدی
۲۷	پرسش و تمرین
۲۹	۳ تقاضا، عرضه و کشش
۲۹	۱-۳ کشش تقاضا
۳۲	۲-۳ کشش و درآمد کل
۳۴	۳-۳ عوامل مؤثر بر کشش تقاضا
۳۵	۴-۳ کشش عرضه
۳۵	۵-۳ کاربردهای کشش
۴۲	۶-۳ کشش درآمدی و کشش متقاطع
۴۳	واژه‌های کلیدی
۴۳	پرسش و تمرین
۴۵	۴ نظریه تقاضای مصرف‌کننده و مطلوبیت
۴۵	۱-۴ اثر جانشینی، اثر درآمدی و شیب منفی تابع تقاضا
۴۶	۲-۴ قانون نزولی بودن مطلوبیت نهایی
۴۸	۳-۴ به حداکثر رساندن مطلوبیت یا تعادل مصرف‌کننده
۵۰	۴-۴ استخراج منحنی تقاضای انفرادی
۵۲	۵-۴ مازاد مصرف‌کننده
۵۴	واژه‌های کلیدی
۵۴	پرسش و تمرین
۵۵	پوست فصل چهارم

صفحه	عنوان
۶۳	۵ هزینه تولید
۶۳	۱-۵ هزینه‌های آشکار، ناآشکار و سود اقتصادی
۶۴	۲-۵ قانون بازده نزولی
۶۵	۳-۵ هزینه‌های کوتاه‌مدت
۶۶	۴-۵ هزینه واحد تولید در کوتاه‌مدت
۶۸	۵-۵ هزینه تولید در بلندمدت
۶۹	۶-۵ بازده ثابت، فزاینده و نزولی نسبت به مقیاس تولید
۷۰	واژه‌های کلیدی
۷۱	پرسش و تمرین
۷۳	پیوست فصل پنجم
۸۳	قیمت و تولید در وضعیتهای مختلف ساختار بازار
۸۴	۶ قیمت و تولید در بازار رقابت کامل
۸۴	۱-۶ تعریف رقابت کامل
۸۵	۲-۶ حداکثر سود در کوتاه‌مدت و نقطه تعادل تولیدکننده: نظریه کل‌ها
۸۷	۳-۶ حداکثر سود در کوتاه‌مدت: نظریه نهایی‌ها
۸۹	۴-۶ سود یا زیان؟
۹۰	۵-۶ منحنی عرضه کوتاه‌مدت بنگاه
۹۱	۶-۶ تعادل بلندمدت بنگاه
۹۳	۷-۶ صنایع با هزینه ثابت، فزاینده و کاهنده
۹۵	واژه‌های کلیدی
۹۵	پرسش و تمرین
۹۷	۷ قیمت و تولید در بازار انحصار کامل
۹۷	۱-۷ تعریف انحصار کامل
۹۸	۲-۷ اثر انحصار کامل بر تقاضا و درآمد نهایی
۹۹	۳-۷ به حداکثر رساندن سود
۱۰۱	۴-۷ کارایی در بازار انحصار کامل
۱۰۲	واژه‌های کلیدی
۱۰۲	پرسش و تمرین

صفحه	عنوان
۱۰۳	۸ قیمت و تولید در بازارهای «رقابت انحصاری» و «انحصار چندجانبه»
۱۰۳	۸-۱ تعریف بازار رقابت انحصاری
۱۰۴	۸-۲ به حداکثر رساندن سود
۱۰۵	۸-۳ مفهوم کارایی در بازار رقابت انحصاری در بلندمدت
۱۰۶	۸-۴ تعریف انحصار چندجانبه
۱۰۷	۸-۵ تابع تقاضای شکسته و انعطاف ناپذیری (یا چسبندگی) قیمت
۱۰۸	۸-۶ تبانی بنگاهها
۱۱۲	۸-۷ مفهوم کارایی بلندمدت در انحصار چندجانبه
۱۱۲	واژه‌های کلیدی
۱۱۲	پرسش و تمرین
۱۱۵	۹ اقتصاد کلان و حسابداری ملی
۱۱۵	۹-۱ مقدمه
۱۱۶	۹-۲ تولید و درآمد ملی
۱۱۷	۹-۳ کارگزاران یا عاملهای اقتصادی
۱۱۹	۹-۴ سه روش متفاوت محاسبه تولید ملی
۱۲۱	۹-۵ شاخصهای مرتبط با تولید ملی
۱۲۳	۹-۶ شاخصهای واقعی در مقابل شاخصهای اسمی
۱۲۴	واژه‌های کلیدی
۱۲۵	پرسش و تمرین
۱۲۷	۱۰ مصرف، پس انداز و سرمایه گذاری
۱۲۷	۱۰-۱ مقدمه
۱۲۸	۱۰-۲ تحلیل پیروان مکتب کلاسیک از مصرف و پس انداز
۱۲۹	۱۰-۳ تحلیل کینز از مصرف و پس انداز
۱۳۵	۱۰-۴ سرمایه گذاری
۱۳۶	واژه‌های کلیدی
۱۳۶	پرسش و تمرین

صفحه	عنوان
۱۳۹	۱۱ تعیین سطح تعادلی درآمد ملی
۱۳۹	۱-۱۱ عرضه کل، تقاضای کل و تعادل
۱۴۴	۲-۱۱ پس انداز، سرمایه گذاری و تعادل
۱۴۵	۳-۱۱ تأثیر ضریب افزایش
۱۴۸	۴-۱۱ درآمد تعادلی و اشتغال کامل
۱۴۹	واژه‌های کلیدی
۱۴۹	پرسش و تمرین
۱۵۱	۱۲ اثر سیاست مالی بر درآمد ملی
۱۵۱	۱-۱۲ تأثیر مخارج دولت و مالیاتها بر درآمد ملی
۱۵۲	۲-۱۲ هدف سیاست مالی
۱۵۴	۳-۱۲ ضریب افزایش سیاست مالی
۱۵۶	۴-۱۲ کسر بودجه و راههای تأمین آن
۱۵۷	واژه‌های کلیدی
۱۵۷	پرسش و تمرین
۱۵۹	۱۳ نقش پول و اهمیت آن در اقتصاد
۱۵۹	۱-۱۳ تعریف پول
۱۵۹	۲-۱۳ مقدار پول در اقتصاد
۱۶۰	۳-۱۳ بانکها و نقش آنها در ایجاد پول
۱۶۲	۴-۱۳ میزان مطلوب نقدینگی در جامعه
۱۶۳	۵-۱۳ نظریه مقداری پول
۱۶۴	۶-۱۳ نظام مالی
۱۶۶	۷-۱۳ بانک مرکزی و سیاست پولی
۱۶۷	واژه‌های کلیدی
۱۶۷	پرسش و تمرین

صفحه	عنوان
۱۶۹	۱۴ نقش عرضه پول در چرخه فعالیتهای اقتصادی
۱۶۹	۱-۱۴ مقدمه
۱۶۹	۲-۱۴ اثر تغییر عرضه پول: دیدگاه کینزی
۱۷۴	۳-۱۴ اثر تغییر عرضه پول: دیدگاه پول گرایان
۱۷۵	واژه های کلیدی
۱۷۵	پرسش و تمرین
۱۷۷	۱۵ ادوار اقتصادی، اشتغال و بیکاری، و تورم
۱۷۷	۱-۱۵ ادوار اقتصادی
۱۷۹	۲-۱۵ اشتغال و بیکاری
۱۸۱	۳-۱۵ تورم
۱۸۴	واژه های کلیدی
۱۸۵	پرسش و تمرین
۱۸۷	۱۶ تقاضا برای منابع اقتصادی (عوامل تولید)
۱۸۷	۱-۱۶ مقدمه ای بر قیمت گذاری منابع (عوامل تولید)
۱۸۸	۲-۱۶ درآمد تولید نهایی در وضعیت رقابت کامل
۱۸۹	۳-۱۶ حداکثر سود و تقاضا برای عامل تولید در وضعیت رقابت کامل
۱۹۲	۴-۱۶ درآمد تولید نهایی و تقاضا برای عامل تولید در وضعیت غیر رقابتی
۱۹۴	۵-۱۶ انتقال تابع تقاضای عامل تولید و کشش آن
۱۹۵	۶-۱۶ تقاضای بنگاه برای عوامل تولید در صورت وجود بیش از یک عامل تولید متغیر
۱۹۶	واژه های کلیدی
۱۹۶	پرسش و تمرین
۱۹۷	۱۷ روش تعیین قیمت منابع اقتصادی
۱۹۷	۱-۱۷ سطح عمومی دستمزدها
۲۰۲	۲-۱۷ اجاره بها

صفحه	عنوان
۲۰۵	۳-۱۷ بهره
۲۰۸	۴-۱۷ سود
۲۰۹	۵-۱۷ نتیجه: سهم عوامل تولید در اقتصاد
۲۰۹	واژه‌های کلیدی
۲۰۹	پرسش و تمرین
۲۱۱	۱۸ رشد اقتصادی
۲۱۱	۱-۱۸ عوامل تعیین‌کننده رشد اقتصادی
۲۱۴	۲-۱۸ مفهوم کارایی
۲۱۶	۳-۱۸ رشد به همراه اشتغال کامل
۲۲۱	۴-۱۸ فایده رشد اقتصادی
۲۲۲	واژه‌های کلیدی
۲۲۲	پرسش و تمرین
۲۲۳	۱۹ تجارت و مالیه بین‌الملل
۲۲۳	۱-۱۹ اهمیت تجارت بین‌الملل
۲۲۴	۲-۱۹ اساس تجارت بین‌الملل و منافع حاصل از آن: نظریه برتری نسبی
۲۲۷	۳-۱۹ موانع گسترش تجارت، تعرفه و سهمیه‌بندی
۲۲۸	۴-۱۹ تراز پرداختها
۲۲۹	۵-۱۹ نظام تعدیل در حالت نرخ ارز شناور
۲۳۰	۶-۱۹ نظام کنونی مالی بین‌الملل
۲۳۱	واژه‌های کلیدی
۲۳۱	پرسش و تمرین
۲۳۳	برای مطالعه بیشتر
۲۳۵	واژه‌نامه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیشگفتار ویراست سوم

علم اقتصاد یکی از شاخه‌های علوم اجتماعی است و به یقین شاخص‌ترین آنهاست، زیرا اولاً مسائل اقتصادی و مادی در زندگی بشر امروز اهمیت فراوانی دارد و ثانیاً روابط اقتصادی را می‌توان بسیار دقیق‌تر از علوم اجتماعی دیگر بیان کرد.

از آنجا که مهمترین پدیده‌های اقتصادی به نحوی با مصرف، تولید و توزیع مربوط‌اند، علم اقتصاد به دنبال ایجاد و توسعه اصول، نظریه‌ها یا الگوهایی است که این پدیده‌های مهم اقتصادی را به یکدیگر پیوند دهد و به این ترتیب علل کردارها و وقایع اقتصادی را توضیح دهد. کتابهای مبانی علم اقتصاد، و از جمله همین کتاب، عموماً از این نوع آثارند. گاه برای دستیابی به اصول، نظریه‌ها یا الگوهای اقتصادی روز ناچار تغییراتی را در ویراست قبلی کتاب می‌طلبید. به همین سبب، بر آن شدیم تا ویراست سوم این کتاب را آماده کنیم.

حال، خدای را شکر، با عنایت الهی و همکاری دست‌اندرکاران مرکز نشر دانشگاهی این توفیق حاصل شده تا از کاستیهای ویراست دوم این کتاب کاسته و قدمی، هرچند کوچک، به پیش برداشته شود. در آینده نیز، اگر کاستیهای دیگری رُخ نماید، به آنها نیز پرداخته خواهد شد.

تغییرات محتوایی این ویراست عبارت است از: (۱) تکمیل کردن پیوست فصلهای چهارم و پنجم کتاب و جا به جا کردن آنها به دنباله این دو فصل. هدف از افزودن این دو پیوست کاملتر کردن مباحث اقتصاد خرد است. به این ترتیب، استادان محترمی که این کتاب منبع تدریس آنها برای اقتصاد خرد (۱) بوده اکنون آن را کاملتر خواهند یافت. (۲) در ابتدای هر فصل اهداف آن آمده است تا خواننده قبل از مطالعه فصل تصویری

کلی از آنچه قرار است بخواند در ذهن خود تجسم کند.
به منظور تسهیل در تحلیل، اقتصاد را از نظر موضوعی به دو بخش کلی، یعنی اقتصاد
خرد و اقتصاد کلان، تقسیم می‌کنند. از این رو، در این کتاب با توجه به این تقسیم‌بندی به
مطالعه علم اقتصاد می‌پردازیم.

محمود روزبهان
استاد دانشکده اقتصاد
دانشگاه شهید بهشتی
سال ۱۳۸۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیشگفتار ویراست دوم

اکنون نزدیک به دوست و سی سال از عمر علم اقتصاد می‌گذرد. در طول این مدت، به ویژه در پنجاه سال اخیر، رشته‌های گوناگونی در علم اقتصاد ایجاد شده است. این گسترش سریع پیچیدگیهای فراوانی را در علم اقتصاد پدید آورده است، به گونه‌ای که امروزه هیچ دانش‌پژوهی در رشته اقتصاد نمی‌توان یافت که بتواند ادعا کند در تمامی رشته‌های این علم صاحب رأی و نظر است. با اینهمه و به رغم پیچیدگیهای امروزی علم اقتصاد، به دلیل اهمیت فراوان این علم بسیاری از دانشجویان و دانش‌پژوهان در رشته‌های گوناگون علمی دیگر تمایل دارند علم اقتصاد را دست کم در حد اصول اولیه و مقدماتی آن مطالعه کنند. برای برآوردن این نیاز و آشنایی مقدماتی با اصول این علم، کتابهایی با عنوانهایی مثل «مبانی علم اقتصاد»، «کلیات علم اقتصاد» و «اصول علم اقتصاد» تدوین و منتشر شده‌اند. به دلیل آنکه علم اقتصاد همانند بسیاری از علوم دیگر - در مغرب‌زمین پا گرفته و تکامل یافته است، الگوی کار در تألیف این گونه کتابها، کتابهای متعددی است که به زبان انگلیسی در دانشگاههای کشورهای پیشرفته غربی و با عنوانهایی مثل *Introduction to Economics*، *Principles of Economics* یا *Economics* تألیف و تدریس می‌شوند.

از ویژگیهای بارز کتابهایی که با عنوان اصول یا مبانی علم اقتصاد منتشر می‌شوند غالباً حجم زیاد و گستردگی مطالب آنهاست. از همین رو، در بیشتر دانشگاههای ما عملاً

جزوه‌نویسی در کلاس جایگزین مطالعه این گونه کتابها می‌شود، یا در پاره‌ای موارد تنها به مطالعه چند فصل از کتاب اکتفا می‌شود. به همین سبب، در کتاب حاضر تلاش شده تا مطالب به اجمال مطرح و بررسی شود. البته، طرح و بررسی اجمالی سرفصلهای علم اقتصاد کار ساده‌ای نبود و امیدوارم در این تلاش به توفیق دست یافته باشم.

کتاب حاضر در مجموع ۱۹ فصل را دربر می‌گیرد. به استثنای فصل اول که تاریخچه کوتاهی از چگونگی پیدایش و تکامل علم اقتصاد را در بردارد، ۹ فصل به مباحث اقتصاد خرد (فصلهای دوم تا هشتم، به علاوه فصلهای شانزدهم و هفدهم) و ۹ فصل به مباحث اقتصاد کلان (فصلهای نهم تا پانزدهم، به علاوه فصلهای هجدهم و نوزدهم) اختصاص یافته است. در پایان تمام فصلهای کتاب، پس از «پرسش و تمرین»، بخشی به نام «واژه‌های کلیدی» گنجانده شده است و هدف از آن تکرار واژه‌های مهمی است که در آن فصل آمده است. در پایان کتاب، در واژه‌نامه معادلهای انگلیسی این واژه‌ها به ترتیب حروف الفبا آورده شده‌اند تا خواننده کتاب با معادلهای انگلیسی واژه‌های مهم فصلها نیز آشنا شود.

در ویراست دوم این کتاب تنها تغییری که در محتوای آن داده شده، اضافه کردن دو پیوست به پایان کتاب است. پیوست اول مربوط به فصل چهارم و پیوست دوم مربوط به فصل پنجم کتاب است. هدف از افزودن این دو پیوست کاملتر کردن مباحث اقتصاد خرد است. به این ترتیب، استادان محترمی که از این کتاب به عنوان منبع تدریس، برای اقتصاد خرد (۱) استفاده می‌کنند، اکنون آن را کاملتر خواهند یافت.

محمود روزبهان
استادیار دانشکده اقتصاد
دانشگاه شهید بهشتی
زمستان ۱۳۸۰